Valla – Transkribering av podcast

00.00 – 00.42 (Telefonsamtal från bilen)

Madeleine Nilsson: Västernorrland museum, det var Madeleine.

Jens Wieselblad Nilsson: Hej Madeleine!

Madeleine: Ja, hej!

Jens: Du, nu är jag på E14 på väg upp mot soptippen här. Står ni och väntar?

Madeleine: Ja. Vi har kört upp en liten bit på vägen och vänt oss ner mot på en raksträcka så vi inte ska bli överkörda under tiden.

Jens: Ja (skratt).

Madeleine: Det är bara att du kör förbi och vänder någonstans där uppe.

Jens: Ja. Perfekt. Vi ses om några minuter. Sen tar jag rygg på er så åker vi och parkerar på ett annat ställe. Eller?

Madeleine: Ja, precis. Vi får nog diskutera innan hur vi ska göra för det är lite trångt där, men jag tror att vi ska kunna knö in oss någonstans där.

Jens: Vi knö in oss.

Madeleine: Ja, vi gör det.

00.43 – 01.00 (Musik Intro)

Jens: Hej! Jag heter Jens Wieselblad Nilsson och det här, det är Västernorrlands museums egen podd som ni lyssnar till. Podden, den gör nerslag och pratar om historiska intressanta saker, platser och händelser från vårt vackra län Västernorrland. Dagens avsnitt, det ska handla om Valla, vid Selånger väster om Sundsvall. Där fyndet av ett långhus tar oss tillbaka till järnåldern. Det var också här man hittade den mer eller mindre kända Vallakitteln. Platsen ligger lite knepigt till och vi parkerar bilarna mellan den nuvarande sträckningen av E14 och den kommande. Ja, jag säger vi för med mig har jag också Madeleine Nilsson som är arkeolog på länsmuseet. Hon visar vägen upp för en stenig backe.

01.47

Madeleine: Nu ska vi se. Får se om det slutar med att man sjunker ner i något hål här (skratt).

Jens: Vi blir arkeologiska fynd vi också (skratt).

Madeleine: Ja (skratt).

Jens: Vi står alltså vid gamla E14, den har vi alldeles nedanför oss, man hör kanske lite av bilarna som susar förbi. Och här framför oss håller de på att planera den nya E14.

Madeleine: Precis.

Jens: Som ska gå mellan Sundsvall och Östersund då.

Madeleine: Ja.

Jens: Men här idag är det grunden till en väg. Det är bara sten, det är uppgrävt här och lite tussilago i vårsolen.

Madeleine: Ja.

Jens: Men vad var det som hände här? Vad hittade ni här?

Madeleine: Ja alltså, det är en boplats. Bland annat. Det var som en äng här egentligen som gick ända bort till skogsbrynet där uppe. Och på 1950-talet, 53 tror jag att det var, så var det en markägare som hittade en stor kittel nergrävd i jorden. När han plöjde.

Jens: Här?

Madeleine: Ja. Någonstans här. Man vet inte exakt var men troligtvis närmare skogen där borta. Det var en stor järnkittel och den ska ha legat upp och ner på vänd över nio ämnesjärn. Det kan jag förklara vad det är.

Jens: Ja, gör gärna det. Ämnesjärn. Du såg, eller jag såg ut, som ett frågetecken. Det var därför du sa det.

Madeleine: Ja, precis. Det är ett slags… Tänk ett slags mellanting mellan råvara, järnmalm och färdigt föremål. De ser ut som – de här heter spadformade ämnesjärn, det finns olika sorter, de ser ut lite som spadar. Platta med en liten holk i ena ändan. Och man vet inte exakt vad de har använts till. Utan det finns olika teorier att man har använt dem för att smida ut till föremål. Sen finns det också en teori om de kanske har använts till att göra plåtar som sedan har använts till att sätta ihop de här kittlarna.

Jens: Okej.

Madeleine: En sådan som vi hittade här då.

Jens: Ja, just det. Men det var betydligt längre sedan ni hittade den?

Madeleine: Ja, precis. Jag ska inte säga att vi hittade den. Det var ju inte. Ska inte ta åt sig äran (skratt).

Jens: Nej. Och dra inte in mig i det (skratt).

Madeleine: Nej (skratt). Det var 53. Sen tidigt 90-tal gjordes det en utredning här och sen nu för några år sedan–

Jens: Utredning? Vad gjorde man då? Grävde man och gjorde prover eller?

Madeleine: Ja, några små sökschakt. Jag tror att det hittades några stolphål redan då.

Jens: Som tyder på att man då…?

Madeleine: Att det kan ha funnits ett hus.

Jens: Just det.

Madeleine: Om man tänker att när man bygger ett hus, eller sätter upp ett långhus från järnåldern, då sätter man ner stolpar i marken. Ibland lägger man sten runt om för att stötta upp i hålet. Sen, om huset brinner ner eller stolpen multnar bort, då blir det kvar en mörkfärgning runt jorden.

Jens: Det kan man se då?

Madeleine: Ja. Det är det som kallas för stolphål.

Jens: Är det svårt att se?

Madeleine: Det beror på. Det beror på mycket på marken och jorden. Som här, där syntes de jättebra. Det var ju ljus sand, sen mörkare och sten som stack upp. Och på andra ställen är det jättesvårt. Det är beroende på.

Jens: Då visste man att det fanns någon slags bosättning här? Då?

Madeleine: Ja. Jag tror att man såg det redan då. Sen hittade man någon knacksten och så där. Men sen gjorde–

Jens: Och knacksten, vad är det?

Madeleine: En sten man har knackat med. Kan man säga (skratt). Och jag tror även att det var någon liten slaggbit, lite lerklining och sånt där. Det var små, lite mindre grejer som hittades. Sen gjorde mina kollegor en utredning igen. Kan det ha varit 2017? Då hittade de fler stolphål så de insåg att det var ett hus.

Jens: Hur kommer det sig att man gör nya utredningar? Vad är det som föranleder det?

Madeleine: Det är för att det ska byggas någonting. Det här på 90-talet, det är möjligt, nu har jag inte exakt koll på vad det var då om det var inför det här också eller något annat, men 2017 det var för detta.

Jens: För vägen?

Madeleine: Ja, precis. Då gjorde vi en undersökning. En slutundersökning över hela ytan 2018. Då fick vi fram hela huset som var 35 meter långt. Sen hittade vi–

Jens: Oj, det låter i mina öron ganska långt.

Madeleine: Ja, det är ganska långt. Normalt brukar de vara lite kortare. De vanliga.

Jens: Från när är det här? Var är vi i tiden?

Madeleine: Det är lite komplicerat.

Jens: Härligt! (skratt)

Madeleine: Vi hittade även ämnesjärnsdepåer, alltså där man har lagt ner ämnesjärn i marken. Vi visste ju att kitteln var hittad här någonstans. Vi hade gjort en magnetometerkartering, det är en geofysisk grej där man kör över med maskin och sen mäter den och skickar ner signaler i marken. Jag är inte jättebra på att förklara det där.

Jens: Försök. Jag tycker du gör det bra.

Madeleine: Man får fram en kartbild där det är mörka fläckar där det är mycket järn.

Jens: Som en röntgen av marken eller?

Madeleine: Ja, inte riktigt men man kan tänka lite så. Man får liksom en… Ja, något sånt.

Jens: En karta över terrängen?

Madeleine: Ja, lite så. Den ger utslag om det till exempel är bränt eller om det är mycket järn och så. De här ämnesjärnen syntes ju som väldigt prominenta svarta fläckar på kartan. Då visste vi var vi skulle gräva och i hittade väldigt mycket ämnesjärn.

Jens: Just det.

Madeleine: De är vanligtvis från folkvandringstid. Då tänkte man att huset är det också. Men sen tog vi väldigt många dateringar och vi gjorde även kompletterande dateringar senare. Äldsta är från förromersk järnålder och det är 500 före Kristus till år 0. De allra äldsta var vendeltid – vikingatid och det är tusen år sedan ungefär.

07.33 – 07.35 (Ljud markerar att vi hoppar framåt i tiden)

Jens: Du, blev det där rätt tidsmässigt Madeleine?

Madeleine: Nej, det blev det inte. Jag sa äldsta två gånger. Det ska naturligtvis vara att äldsta delen av huset är från förromersk järnålder och det yngsta är från vendeltid – vikingatid.

Jens: Då har vi rätt ut det.

Madeleine: Ja.

07.51 – 07.53 (Ljud markerar att vi hoppar tillbaka i tiden)

07.53

Madeleine: Men vi väl tror att, det är svårt att säga, om att det har varit ett hus som har stått alla de här hundra åren–

Jens: Just det.

Madeleine: –eller om det är så att de har börjat, för det skevar lite på mitten, det är ju rakt men sen så är det lite så där…

Jens: Själva huset är inte helt i?

Madeleine: Inte helt i linje. Det skulle kunna vara så att man har byggt en del, så har man byggt på den allteftersom.

Jens: Ja, just det.

Madeleine: Men man ser ju på att de här ämnesjärnen, de var nerlagda i depåer. Två depåer. Den ena var jättefin, det var trettio ämnesjärn. Det låg fem stycken i sex olika lager ovanpå varandra. I den andra var det tio stycken, men det var stört, alltså utspritt. Sen hittade vi massa lösa också som antagligen har varit i depån som det bara var tio i. När man tittade på kartorna sen, över huset, ser man att de är direkt hit. Norr om huset blir det. I en linje. Så det är säkert de som har bott i huset som har grävt ner dem där.

08.56 – 08.59 (Ljud markerar att vi hoppar framåt i tiden)

09.00

Jens: Ja, Madeleine. Här stannar vi upp lite grann för nu pratar vi lite om kartor och vi har också pratat om den här kitteln. De finns ju på bild. Men om man vill se de här bilderna, var kan man hitta dem då?

Madeleine: Då gör man så att då går man in på vår webbsida vnmuseum.se under fliken Kunskapslandet. Då ska de ligga där.

Jens: Kanon. Så kan man hänga med i det som kommer skall. För nu ska vi ut i blåsten igen.

Madeleine: Ja.

09.23 – 09.24 (Ljud markerar att vi hoppar tillbaka i tiden)

09.24

Madeleine: Här är en av järnåldersdepåerna. Den fina depån. Man ser de ligger verkligen så där.

Jens: Det är som… ja, hur ska man förklara det här?

Madeleine: Du vill zooma in (skratt).

Jens: Ja, jag försöker göra som man gör på paddan. Dra ut med fingrarna, men det fungerar inte på papper.

Madeleine: Vi ska se. Jag har ett enskilt ark här. Så där ser de ut.

Jens: Ja där. Som en spetsig liten…

Madeleine: Platt, spadformat.

Jens: Ja.

Madeleine: Och sen en liten holk i ändan då.

Jens: Just det.

Madeleine: Vi ska se vad vi har för fler bilder. Här är kitteln.

Jens: Där är den på bild. Den var rätt stor du!

Madeleine: Ja, den är stor. Det är den. Det är Nils Wallmark här som är hemmansägare som pekar ut platsen.

Jens: Och det här var, vad sa vi?

Madeleine: 1900–

Jens: 1950-talet?

Madeleine: –jag tror det var 53.

Jens: Man kan säga ganska mycket om platsen på något sätt. Och ändå så väcker det ganska många frågor om hur och när. Och tidsbestämning.

Madeleine: Precis. Det äldsta vi hittade här var lämningar från bronsåldern. Det var dels en härd. Sen var det en väldigt tetig grej som såg ut som… Tänk en färgning i marken, lite som en förlängd hästsko. Nästan. Och vi kunde inte begripa: Vad har de gjort där? Men vi

skickade in jordprover, så de skulle undersöka om det fanns några, makrofossil kallar man det. Som fröer, vete och något tecken på matlagning till exempel.

Jens: Vad man åt.

Madeleine: Ja. Och det var lite. En ärta hittade man bland annat och något som antingen är emmer- eller spältvete. Det är en typ av vete som inte används längre. Som slutade användas på bronsåldern. Hallonkärnor tror jag att det var där i också. När vi gjorde en extra datering–

Jens: Fint, hallon! Det lät flådigt.

Madeleine: Det är gott (skatt). Och någon hasselnöt tror jag. Dateringarna visar bronsålder och modern tid men någonting har de gjort på bronsåldern. Men vad?

Jens: Någonting har de gjort.

Madeleine: Det kan man undra men de har säkert lagat mat på något sätt.

Jens: Just det. För på den tiden, när man tänker bronsålder, om man tittar bakom oss här så ser man lägdor och en liten dalgång. Var det vatten här? Var havet upp hit?

Madeleine: Inte riktigt. Nu är jag lite osäker på bronsålder. Under järnåldern har det inte gått ända hit. Då har det dragit sig tillbaka. Jag tror inte att det var ända hit på bronsåldern. Inte helt hundra.

Jens: Jag tänker, varför tror man att den här platsen skulle vara en bra plats då?

Madeleine: Det är det som är lite konstigt för det är egentligen ingen optimal plats att bo på. Det är just det att det är lite norrläge. Det har vi funderat på.

Jens: Varför den här platsen?

Madeleine: Varför det var just här, ja. Det kan man fundera på. Det har ju handlat om kommunikationer. Vi har ju hela Selångersdalen, Sankt Olofsleden och allting. Det kan ha varit en bra kommunikationsplats helt enkelt. Bra av andra anledningar.

Jens: För det känns inte när man tittar. Nu är det ju en väg här, det är kanske inte optimalt att bo här nu heller, men det känns inte som att det är en klassisk plats att hitta ett sånt stort hus på.

Madeleine: Nej, precis. Det var ju en bra platå eller vad man ska säga. Så på så sätt var det ju det. Det är just läget, det blir ju inte alls samma solexponering. Det var ju rätt bra i och för sig. Men sen om man tittar här så ser är det jättefint. Man ser ju jättelångt. Det är inte säkert att all den här skogen var här då.

Jens: Nej, precis. Det kan ha sett betydligt annorlunda ut.

Madeleine: Det här är en vall de har byggt upp här.

Jens: Det är väl mer för vägen så att säga.

Madeleine: Ja, precis.

Jens: Det är vallar på båda sidorna. Vi ser ju verkligen… Ja, det är svårt att föreställa sig när man tittar på omgivningen.

Madeleine: Ja. Sen har vi funderat på vilka som bodde här för alla de här ämnesjärnen motsvarar ju… Om man tänker sig då att man har använt ämnesjärn för att göra en järnkittel, eller den järnkitteln till exempel som hittades här, då har de räknat ut att det borde gå åt ungefär tjugotvå järn för den kitteln. Här hittade vi, på sista slutundersökningen, femtiosex. Totalt, med alla ämnesjärn som har hittats här, om man då även räknar in de fragmentariska, är det sjuttio.

Jens: Oj.

Madeleine: Det är ändå det största fyndet i Medelpad av depåer av ämnesjärn. Det är ju en ansenlig förmögenhet man har haft.

Jens: Jag förstår.

Madeleine: Vi hittade inga andra statustecken mer än att huset är långt. Men det kan vara att man har haft djur och har behövt förråd.

Jens: Ja.

Madeleine: Men… Det var väldigt lite fynd i övrigt. Väldigt lite ben och så. Men den här kitteln, den påminner väldigt mycket om en kittel som hittades i grav fyra i Högom. Och det är en väldigt rik begravning.

Jens: Just det.

Madeleine: Fast där användes den som benbehållare i stället. Då undrar man ju: Finns det någon koppling mellan Högom och här? Möjligtvis. Kanske om de har tillhandahållit–

Jens: Ja, det ligger ju ganska nära. Eller…

Madeleine: Ja, det är över här liksom.

Jens: Över kullarna och en bit bort.

Madeleine: Precis. Man vet ju inte om det är några högstatusfigurer som har bott här, eller om det är att de kanske har tillhandahållit ämnesjärn eller kittlar. Det vet man ju inte.

Jens: Man får ju mycket frågor och undrar. Ligger man vaken på nätterna när man håller på med sånt här?

Madeleine: Man är ganska trött när man har varit ute i fält så man sover extra bra skulle jag säga (skratt).

Jens: Det kanske är så (skratt).

Madeleine: Nej men det är jättespännande att fundera över. Sen också över: Varför övergav de det? Varför lämnade de ämnesjärnen kvar? Man vet ju inte. De har ju grävt ner dem här och då är frågan, är det depåer så att ”Det är vår rikedom som vi ska kunna ta upp?”. Eller om det är offernerläggningar.

Jens: Just det.

Madeleine: Det här med kitteln. Om de uppgifterna stämmer, att den låg upp och ner på vänd över nio ämnesjärn och de stod upp säger de dessutom, det känns ju som en offernerläggning. Antagligen.

Jens: Ja, för dig kanske men inte för mig (skratt). För mig säger det ingenting.

Madeleine: Men varför skulle man göra det? Det vet man ju inte när de har gjort. Det kan ju ha varit när de har flyttat kanske att de stänger platsen på något sätt. Det finns ju massa teorier. Men vi ser på stolparna. I flera av stolphålen ser man sot och det tyder på att det har brunnit. Även i jordproverna har man hittat sintrat material och det är lerklining som har brunnit jättemycket så det blivit förglasat.

Jens: Okej.

Madeleine: Troligen har det här huset brunnit ner. Och det vet man inte om det var med flit eller inte.

Jens: Nej.

Madeleine: Hur det gick till.

Jens: Vad tror du?

Madeleine: Ingen aning faktiskt.

Jens: Om du måste gissa? Om du måste välja något av dem.

Madeleine: De var säkert väldigt lättantändliga, de där husen.

Jens: Antagligen. Det måste ha brunnit ganska ofta tänker jag.

Madeleine: Ja, man tycker ju det. Samtidigt, vi hittade så lite fynd. Men det har plöjts mycket så det kan ha plöjts bort.

Jens: Ja.

Madeleine: Så en vet ju inte om de har städat, flyttat och bränt ner det eller om det har brunnit med… *icke-flit*. Eller vad man ska säga (skratt).

Jens: Nej (skratt). Men du. Om man skulle ge sig på en liten kort sammanfattning om den här platsen som vi nu befinner oss på, vad skulle du säga då? Vad är de viktigaste sakerna att ta med sig?

Madeleine: Det är ju en ganska unik plats i och med att man hittade både ämnesjärnsdepåerna och kitteln. Och det stora långhuset. Och just det här att det är det största fyndet av ämnesjärn på en enskild plats i Medelpad. Så det är en väldigt viktig plats. Sen även de här eventuella kopplingarna till Högom med kitteln och kanske handel i och med ämnesjärnen.

Jens: Det skapar mycket fantasi när man vet lite om platsen.

Madeleine: Ja, precis.

Jens: Det kommer ju inte bli någon turistmagnet. Det kommer inte vallfärda folk när man ser att det går en väg här.

Madeleine: Nej.

Jens: Men det går att köra över den här i framtiden.

Madeleine: Ja, precis.

Jens: Det tycker jag är lite spännande ändå.

Madeleine: Ja, det är det.

Jens: Att forntidens eller brons…

Madeleine: Man undrar vad de hade tänkt om att framtidens människor skulle köra över.

Jens: Ja. Ibland ligger det under fötterna på oss.

Madeleine: Ja. Oftast.

Jens: Oftast.

Madeleine: Ja.

Jens: Men du, Madeleine. Vi går tillbaka. Innan vi kanske blåser bort för det är lite blåsigt.

17.46 –18.02 (Musik Outro)